

La terminologia lingüística en les gramàtiques catalanes del 1891 al 1933: el temps i l'aspecte¹

1 Introducció

En el context de la filologia catalana, els estudis de gramatografia s'han centrat sobretot en aquells aspectes que podien contribuir al nostre coneixement del procés de gestació de la normativa. És en aquesta línia que podem situar, segurament, treballs com els de Joan Solà (1977), Mila Segarra (1985a, 1985b), Sebastià Bonet (1991, 2000) o Rico i Solà (1995), entre d'altres. En canvi, no sembla que hi hagi hagut gaire interès a revisar el tractament que es fa, en les gramàtiques catalanes, de nocions de la teoria lingüística com *temps* o *aspecte*. Només alguns treballs recents (Brucart i Rigau 1997; Pérez Saldanya 2000; Alturo 2000; Batlle 2000) s'han interessat per la terminologia dels temps verbals en les gramàtiques catalanes i, en aquest context, han fet referència als valors temporals i aspectuals que aquestes gramàtiques atribueixen als temps. Aquests estudis, però, o bé s'han centrat bàsicament en l'obra de Fabra (Alturo 2000; Batlle 2000²) o bé s'han ocupat també, i sobretot, de gramàtiques posteriors a les de Fabra (Brucart i Rigau 1997³, Pérez Saldanya 2000⁴). No hi ha, en canvi,

una anàlisi exhaustiva, o almenys prou àmplia, de les gramàtiques del tombant de segle, les que es produeixen mentre Fabra s'està formant com a gramàtic i en l'època en què escriu les seves obres més rellevants.

D'altra banda, els estudis de gramatografia catalana s'han centrat habitualment en obres de caràcter descriptiu, prescriptiu, o que combinen la prescripció amb la descripció, i en canvi han deixat en un segon terme les obres orientades exclusivament a l'ensenyament. En aquest sentit és significatiu, per exemple, que un estudi comparatiu com Bonet (1991) no tingui en compte la gramàtica pedagògica de Fabra (1918b), o que obres d'un notable valor didàctic i expositiu, com Bardina (1907), suscitin l'interès dels pedagogs, però no (o no tant) dels filòlegs. Aquesta situació s'explica, òbviament, pel fet que, com apuntàvem més amunt, l'interès per les gramàtiques de finals del segle XIX i principis del XX respon principalment, en el cas dels filòlegs catalans, a la voluntat de conèixer les descripcions formals de la llengua i les propostes prescriptives que contribueixen a donar forma a la normativa catalana actual. Sobretot aquelles que aposten pel model fabrià, però també, com a contrapunt, les que s'hi oposen de manera més o menys explícita. En tant que algunes gramàtiques que s'autoidentifiquen com a «pedagògiques» només pretenen *difondre* un cert model estàndard (consensuat o no), sense aportar res a la definició d'aquest model, els estudiosos de la normativa se'n desenten⁵. Tan sols les obres que combinen la intenció didàctica amb una orientació prescriptiva i descriptiva han suscitat l'interès dels filòlegs (és el cas de Vallès 1916 i Marvà 1932).

La nostra intenció, en aquest treball, no és pas conèixer un aspecte concret de la gestació de la normativa del català, i en aquest sentit voldríem remarcar explícitament la posició de distanciament que adoptem en relació amb d'altres estudis de gramatografia catalana. No ens interessa pas saber, per exemple, si aquests o aquells gramàtics del tombant de segle eren més o menys partidaris de les propostes de Fabra, o quina va ser la seva aportació concreta a un aspecte específic de la normativa. L'objectiu d'aquest estudi se situa, en canvi, en l'àmbit de la recerca en *gramàtica aplicada*, i particularment en la línia de l'anàlisi de les característiques específiques de les obres gramaticals, i de la classificació d'aquestes obres en tipus diferents en funció dels seus objectius, estructura i/o continguts.

¹ Agraïm les observacions i els suggeriments dels editors de la *Revista d'Estudis Catalans* i de les persones que han llegit versions anteriors d'aquest article (Mar Batlle, Sebastià Bonet, Josep Murgades i Manel Pérez Saldanya), així com els suggeriments bibliogràfics de Josep Besa, Josep Moran i Joan Solà. Les mancances del text que teniu a les mans són només responsabilitat nostra.

Aquest treball s'ha realitzat en el marc de les activitats del Grup d'Estudi de la Variació (GEV) del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.

² L'objectiu de Batlle (2000) és estudiar la denominació dels temps compostos en Fabra, però l'autora també parla d'obres de gramàtics anteriors o de la mateixa època: Ullastre, Bállo, Bofarull, Alcover, Moll, Par, Forteza i Nonell.

³ Aquest article revisa catorze obres d'autors catalans, de les quals només tres són anteriors a 1933: Par (1923), Fabra (1912) i Fabra (1918a).

⁴ Pérez Saldanya (2000) revisa diversos models terminològics catalans anteriors (Petit i Aguilar 1796 [1998]), contemporanis (Fullana 1915, Marvà 1934, Par 1923) i posteriors (Badia 1994, Carbonell Ferrando et al. 1998, Moll 1968, Roca Pons 1971, entre d'altres) a Fabra (1891, 1956).

⁵ Hi ha alguns treballs referits a les gramàtiques pedagògiques, com Badia (1995) i alguns dels articles de Monés i Solà (1984), per exemple, però tenen una presència marginal en el conjunt de la bibliografia lingüística catalana.

En aquesta línia, la nostra intenció és estudiar les diferències entre tipus diferents d'obres gramaticals pel que fa al tractament de nocions semàntiques generals, és a dir, que es poden definir amb independència de la forma en què es codifiquen en les llengües naturals. Més concretament, l'objectiu d'aquest treball és comparar el tractament dels valors temporals i aspectuals en vint-i-sis gramàtiques catalanes d'orientació prescriptiva, descriptiva i pedagògica que es van publicar majoritàriament a Catalunya entre 1891 i 1933⁶.

El que ens interessa no és tant què entenen per temps i aspecte els autors estudiats —encara que també en parlarem—, sinó si el fet d'estar redactant una gramàtica prescriptiva, descriptiva o pedagògica determinava, en cada cas, que es definissin (o no) conceptes gramaticals com els que la tradició lingüística i filològica ha agrupat sota termes com *temps* o *aspecte*.

El període que hem seleccionat és un període singular: és l'època en què s'inicia la planificació moderna del corpus, del codi lingüístic català, és a dir, és el moment en què s'estan gestant les bases de la normativa; d'altra banda, aquesta és, també, l'època del naixement de la lingüística moderna, del pas dels estudis historicistes a la perspectiva sincrònica. No cal dir que estudiar la relació entre aquests fets i les obres gramaticals que es publiquen en aquests anys té un interès innegable. Tanmateix, el treball que presentem té un pretensió molt més humil. Les obres que estudiem ens interessen pel seu caràcter prescriptiu, descriptiu o pedagògic, i no pas per la seva potencial contribució a la definició de la normativa. A més, només tenim en compte la relació entre les teories lingüístiques del moment i les gramàtiques que analitzem en la mesura que aquestes teories tracten el temps i l'aspecte.

En els apartats següents mostrem, en primer lloc, que mentre que les gramàtiques pedagògiques tendeixen en general a evitar les explicacions teòriques (també, per tant, les que afecten el temps i l'aspecte), les gramàtiques descriptives i, no tant, les d'orientació prescriptiva evidencien un major interès dels seus autors per explicar els termes que fan servir. En el cas de les gramàtiques prescriptives, trobem una excepció remarcable en Fabra, que aposta per un model que defuig les explicacions innecessàries per a la difusió de la normativa. D'altra banda, totes les gramàtiques consultades segueixen la descripció tradicional del sistema verbal, que només té en compte el temps i el mode (a banda, és clar, de la veu, la

⁶ Amb l'excepció de Par (1923), que es publica fora de Catalunya, a Halle (Alemanya).

persona i el nombre). El concepte d'aspecte no hi apareix explícitament, tot i que alguns autors europeus ja en parlen a principis de segle com d'una propietat del temps i més tard, a partir dels anys vint, com d'una noció diferent del temps i del mode (Meyer-Lübke 1890-1902, Guillaume 1929, entre d'altres⁷). Tanmateix, alguns valors que més tard seran considerats aspectuals s'insinuen ja en algunes de les descripcions del temps que trobem en les obres dels autors catalans d'aquesta època.

2 Les gramàtiques

Durant els darrers anys del segle XIX i les primeres dècades del XX, es publiquen a Catalunya un bon nombre de gramàtiques que responen bàsicament a tres objectius: (a) elaborar i difondre un model estàndard de llengua escrita; (b) descriure la llengua —la d'aquella època, la «històrica», o la seva evolució des del llatí—, i (c) facilitar l'aprenentatge del català escrit a uns parlants que havien estat alfabetitzats en castellà. Aquests objectius fonamenten la distinció entre les tres menes de gramàtiques que són estudiades en aquest treball: les *prescriptives*⁸, les *descriptives* i les *pedagògiques*.

En total, hem revisat vint-i-sis llibres⁹, escrits per catorze autors diferents, que hem classificat en tres grups:

1. *Gramàtiques prescriptives*: gramàtiques que contenen les regles de l'ús correcte de la llengua. S'inclouen en aquest grup totes les gramàtiques que pretenen definir un model determinat de llengua (més proper a la llengua literària, a la medieval o a la varietat oral de l'àrea de Barcelona, segons els casos), oficial o no, o que simplement volen informar sobre aquest model.

Algunes obres d'aquest grup han estat usades com a manuals d'ensenyament de la llengua, la qual cosa fa que resulti —si més no— problemàtic determinar en quins casos hem de classificar aquestes obres com a prescriptives i en quins altres les hem de considerar pedagògiques.

⁷ En l'apartat 3.1 exposem algunes de les aportacions dels autors occidentals d'aquesta època en relació amb els conceptes de temps i d'aspecte.

⁸ El terme *gramàtica normativa* ha estat usat per denominar aquest tipus de gramàtiques (Tuson 1980, Cuenca 1992). Tanmateix, el terme «normativa» denota un caràcter oficial que no tenen totes les gramàtiques d'aquest tipus. Per evitar confusions usem un terme més neutre: «prescriptiva».

⁹ Dins aquest conjunt considerem per separat les dues edicions que hem revisat de la *Gramàtica catalana* de Fabra de 1918: la primera (1918a) i la setena (1933). Pel que fa a la versió de 1933, hem consultat l'edició facsímil que en va fer l'Institut d'Estudis Catalans el 1995.

El criteri que hem adoptat és de considerar-les pedagògiques només en els casos en què l'autor manifesta explícitament la finalitat didàctica de l'obra, o quan els apartats explicatius es complementen amb propostes d'activitats pràctiques. Quan aquestes circumstàncies no es donen, i l'obra té una orientació clarament prescriptiva, la incloem en aquest grup. Així doncs, per exemple, la gramàtica de Rovira i Virgili (1916), que ha estat usada per a l'ensenyament de la llengua, és considerada *prescriptiva* pel fet que (a) l'autor mateix no la presenta com una obra orientada a l'ensenyament, sinó com un «tractat elemental de gramàtica» que escriu amb la intenció de «fer arribar al públic estudiós un resum de l'estat actual de la gramàtica catalana» (Rovira i Virgili 1916: 7); i (b) els apartats explicatius no es complementen amb activitats pràctiques.

Entre altres obres, hem inclòs en aquest grup algunes gramàtiques de Fabra que tradicionalment s'han considerat descriptives (Fabra 1891, 1898, 1912, 1929). Tot i que en aquests llibres es descriuen alguns trets del català antic o dels diversos dialectes geogràfics, o que es fan comparacions amb algunes formes castellanques, el fet és que aquesta informació hi té una presència secundària i no sistemàtica, mentre que la descripció de les formes «normals» i del dialecte de Barcelona (que Fabra pren com a eix vertebrador de la seva proposta normativa) hi ocupa el lloc central. Certament, aquestes obres tenen un caràcter més descriptiu que la gramàtica normativa publicada per l'Institut d'Estudis Catalans (Fabra 1918a), però la preocupació de Fabra per la definició d'un model de llengua estàndard hi és evident. La inclusió d'explicacions sobre usos no normatius només es justifica per la situació de manca de consens pel que fa a la norma, com diu el mateix Fabra (1912: VII):

La circunstancia de ser ésta una gramática para uso de los castellanos, ha hecho particularmente difícil su redacción, puesto que, no escribiéndose el catalán según reglas fijas unánimemente adoptadas por todos los autores, no cabía limitarse a exponer un solo sistema —el que juzgamos preferible y destinado a imponerse definitivamente, como habríamos hecho si nos dirigiéramos sólo a lectores catalanes—; sino que era preciso dar cuenta de los diferentes sistemas usados, pero de tal modo que el lector no catalán pudiese formarse idea de su importancia y bondad relativas. Cada vez que ha sido preciso dar cuenta de dos o más formas o construcciones concurrentes, ha debido elegirse la que convenía dar como normal y poner como tal en lugar preferente¹⁰.

¹⁰ Aquesta preferència es fa explícita, fins i tot, en la utilització d'un tipus de lletra més gran que el que es fa servir per descriure les formes no normatives: «Con el objeto de facilitar el estudio de nuestra gramática, que, dado el estado actual del catalán escrito, no podía menos que ofrecer cierta complejidad, hemos hecho uso de dos tamaños de letra, imprimiéndose en letra del cuerpo 10, la exposición de la pronunciación de Barcelona y

La principal preocupació de Fabra va ser sempre la definició i la difusió d'una normativa que fos acceptada per tothom. La descripció de les formes que no s'ajustaven a aquesta normativa només tenia sentit en tant que (a) justificació de les formes que es proposaven com a «normals» o (b) com a informació complementària en les obres adreçades a un públic castellà —que s'hauria pogut sorprendre de les divergències entre les formes que proposava Fabra i les que usaven els autors catalans de l'època. Però la descripció sistemàtica de les diverses varietats del català no era un objectiu central en l'obra d'aquest autor.

Les gramàtiques de 1891, 1898, 1912 i 1929 no són purament prescriptives perquè inclouen observacions històriques i dialectològiques i comparacions amb el castellà i amb altres llengües; però tampoc les podem considerar descriptives, ja que les explicacions de caràcter descriptiu estan subordinades a l'objectiu central de definir l'estàndard. Tenint en compte aquest objectiu, ens ha semblat més adequat incloure-les en el grup de gramàtiques d'orientació prescriptiva¹¹.

2. *Gramàtiques descriptives*: descriuen com és la llengua. Hem considerat descriptives totes les gramàtiques que no tenen una orientació prescriptiva i que fan referència a l'ús. Es tracta d'obres que en general se centren en la llengua literària, escrita, però que —més o menys esporàdicament, i de manera poc sistemàtica— també comenten alguns aspectes de la llengua «parlada» (fonamentalment de l'àrea del parlar central), i dels diversos dialectes geogràfics del català.

A més de les gramàtiques que se centren en el català de l'època en què s'escriuen (Ferrer 1896, Nonell 1898a, Nonell 1898b), incloem també en aquest grup tres gramàtiques històriques: Nonell (1895), Grandia (1901) i Griera (1931)¹². També revisem la *Sintaxi catalana. Segons los escrits en prosa de Bernat Metge*, de Par (1923). Tot i que aquesta obra es presenta com un

de las formas, construcciones, etc., que hemos elegido como normales, y dándose con letra más pequeña, en forma de notas, las grafías, construcciones, etc. divergentes —antiguas o modernas—, la explicación de su extensión e importancia respectivas y la justificación de nuestra preferencia por las adoptadas en el texto siempre que no son las más comúnmente empleadas» (Fabra 1912: XI).

¹¹ Aquestes gramàtiques podrien constituir un subgrup de gramàtiques «prescriptives amb anotacions sobre formes no normatives». No hem fet aquesta subclassificació perquè no suposa una contribució rellevant per al nostre estudi.

¹² Grandia (1901) i Nonell (1895), a diferència de Griera (1931), no s'ocupen només de la llengua antiga, sinó que descriuen el català del seu temps i el posen en relació amb els seus orígens llatins. Nonell, a més, compara el català modern amb l'antic i amb altres llengües romàniques.

estudi de la sintaxi de Bernat Metge, i no com una gramàtica, en realitat és una excel·lent gramàtica descriptiva de la llengua catalana il·lustrada amb exemples medievals (de Metge) i contemporanis (proposats pel mateix Par)¹³.

3. *Gramàtiques pedagògiques*: són les que tenen com a objectiu explícit ensenyar la llengua. Aquestes gramàtiques es basen en altres gramàtiques normatives i descriptives. Incloem en aquest grup llibres d'exercicis i manuals adreçats a nens i a adults.

Com hem comentat més amunt, algunes gramàtiques prescriptives i descriptives han estat usades com a manuals d'ensenyament de la llengua. L'estructura d'aquestes obres, però, no respon a una finalitat didàctica, sinó simplement a la voluntat de posar a l'abast del públic una presentació clara dels aspectes generals i específics de la llengua catalana, particularment pel que fa al model formal. Certament, totes les gramàtiques pedagògiques han contribuït també a fer difusió d'aquest model. El que en fa gramàtiques *pedagògiques*, en contrast amb les *descriptives* i les *prescriptives*, és que el seu objectiu últim no és pas servir d'obres de referència —com en el cas dels altres dos tipus— sinó aconseguir que els usuaris de les gramàtiques n'aprenguin els continguts. Amb aquesta intenció, els autors de les gramàtiques pedagògiques combinen informació i activitats pràctiques a partir d'una programació adequada.

La taula següent mostra la classificació en aquests tres grups de les gramàtiques consultades¹⁴:

¹³ Els textos de Metge serveixen a Par per exemplificar la major part de les seves explicacions, però en el cas de construccions exclusivament modernes, o que no apareixen en l'obra d'aquest autor, proposa ell mateix els exemples i diu que «en Metge no consta».

La coneguda posició antifabriana i medievalitzant d'aquest autor, i el fet que aquest text no hagi estat reeditat, han dificultat que aquesta obra hagi rebut la consideració que mereix.

¹⁴ No tenim en compte altres gramàtiques del mateix període que s'ocupen només de l'ortografia i/o de la prosòdia, i que per tant no comenten el significat temporal o aspectual dels verbs.

Taula 1. Classificació de les gramàtiques¹⁵

Gramàtiques prescriptives	Gramàtiques descriptives	Gramàtiques pedagògiques
Fabra (1891)	Nonell (1895)	Tallander (1898)
Fabra (1898)	Ferrer (1896)	Bardina (1907)
Grandia (1905)	Nonell (1898a)	Vallès (1916)
Fabra (1912)	Nonell (1898b)	Fabra (1918b) ¹⁸
Rovira i Virgili (1916)	Grandia (1901)	Marvà (1928a)
Fabra (1918a)	Par (1923)	Marvà (1928b)
Fabra (1929)	Griera (1931)	Galí ¹⁹ (1931a)
Folch (1931)		Galí (1931b)
Fabra (1933) ¹⁶		Marvà (1932)
Jordana (1933) ¹⁷		

Totes les obres consultades es van publicar a Catalunya, excepte la de Par, que es va publicar a Halle (Alemanya)²⁰. L'estudi no inclou cap gramàtica editada al País Valencià, a les Illes Balears o en una altra zona del domini català.

Els límits temporals del període que hem seleccionat es justifiquen per dues raons: (a) en primer lloc, es tracta de l'època de definició de la normativa del català, representada de manera específica per Pompeu Fabra,

¹⁵ Les classificacions de les gramàtiques varien en funció dels criteris que es prenen en consideració. Sobre altres tipologies de gramàtiques podeu consultar, per exemple, Besse i Porquier (1984), Cuenca (1992) i Richards, Platt i Platt (1992). Les gramàtiques prescriptives i les descriptives de la taula 1 es poden considerar també *gramàtiques analítiques* (Besse i Porquier 1984), en tant que són descripcions sistemàtiques de l'estructura de la llengua catalana que no tenen com a objectiu específic servir de suport a l'ensenyament.

¹⁶ Fabra (1933) és la setena edició de la gramàtica normativa de 1918 (Fabra 1918a).

¹⁷ Hem consultat l'edició de 1968.

¹⁸ Hem consultat la 4a edició d'aquesta gramàtica pedagògica de Fabra, és a dir, la que es va publicar el 1931.

¹⁹ No hem inclòs en aquest estudi la *Introducció a la gramàtica* de Galí, ja que en el pròleg de l'edició de 1977, que vam consultar, es diu que aquest llibre es va publicar el 1935. Volem fer notar, però, que en el pròleg de la primera part de *Lliçons de llenguatge* (Galí 1931a) s'afirma que el segon grau d'aquestes lliçons (*Introducció a la gramàtica*) es va publicar el 1931.

²⁰ Cal dir que Par és de Barcelona, i en aquest sentit l'hem relacionat amb els autors que editen la seva obra a Catalunya.

que l'any 1891 publica el primer treball d'orientació prescriptiva (*Ensayo de gramática de catalán moderno*) i que uns anys més tard redacta la gramàtica normativa que publica l'Institut d'Estudis Catalans (la de 1918a, reelaborada en posteriors edicions, fins a l'edició definitiva, de 1933); (b) durant els anys vint i trenta d'aquest segle comença a canviar la caracterització que fan del temps alguns lingüistes occidentals (Gilliéron, Jespersen, Meyer-Lübke, entre d'altres), en el sentit que certs valors que s'havien considerat temporals passen a ser descrits com a aspectuals.

Els autors d'aquestes gramàtiques tenien formacions i professions diverses: Grandia i Grieria eren filòlegs i eclesiàstics; Nonell, que era jesuïta, destacava com a historiador i com a gramàtic; Rovira i Virgili era més conegut com a polític, escriptor i historiador que com a autor de gramàtiques; Folch, que era llicenciat en dret, també era més conegut com a polític i escriptor; Ferrer era llicenciat en dret i escriptor, es dedicà a l'ensenyament i escriví obres gramaticals i sobre l'educació; Tallander²¹ era escriptor; Fabra, com és prou sabut, era enginyer industrial i catedràtic de química, però es va fer conegut per la seva feina com a gramàtic i lexicògraf; Vallès era llicenciat en física i química, però destacà com a gramàtic i es vinculà al món de l'ensenyament (va ser professor de gramàtica catalana a l'Escola Normal de Mestres); finalment, Bardina, Galí i Martorell eren pedagogs que van tenir una influència decisiva en la renovació pedagògica a Catalunya a principis del segle XX²².

Aquest breu repàs biogràfic posa en evidència un fet remarcable que ens pot ajudar a entendre les diferències entre les gramàtiques que aquests autors escriuen: mentre que la major part dels autors de gramàtiques pedagògiques són pedagogs o tenen una relació molt estreta amb el món de l'ensenyament (com Vallès), els autors de gramàtiques prescriptives i descriptives són escriptors, advocats, filòlegs, historiadors, polítics, llicenciats en filosofia i lletres... Fabra, Febrer i Tallander són els únics que no s'ajusten a aquest perfil. Fabra és un cas excepcional, un intel·lectual *metòdic* que va saber separar molt bé la descripció de la difusió (prescriptiva o pedagògica) en les seves obres. Ferrer s'allunya de la tendència general pel fet que, a diferència d'altres autors de gramàtiques descriptives, està molt vinculat al món de l'ensenyament. Si el trobem en el grup d'autors de

²¹ Antoni Tallander és un pseudònim d'Antoni Bulbena i Tusell (Marcet i Solà 1998).

²² Vegeu, entre d'altres, Badia (1995), González-Agàpito (1995), Monés i Solà (1984) i la informació que dona la *Gran Enciclopèdia Catalana* sobre aquests autors i el moviment de l'Escola nova.

gramàtiques descriptives és perquè l'obra de 1896 té una orientació històrica que no tenen les gramàtiques que hem considerat pedagògiques. Finalment, Tallander, sense ser pedagog, escriu unes «llicons familiars» que pretenen ensenyar les regles bàsiques de la gramàtica i en què no hi tenen cabuda les definicions abstractes i les regles.

3 El temps i l'aspecte

3.1 El context històric: la reintroducció de l'aspecte i el manteniment de la perspectiva temporal

La revisió de les obres que hem consultat mostra que aquestes gramàtiques hereten el sistema conceptual de la gramàtica tradicional hispànica, i que, pel que fa al tema que ens ocupa, ignoren les propostes dels lingüistes europeus que a principis de segle comencen a parlar de l'aspecte com d'una categoria independent del temps. Així, el sistema verbal és caracteritzat a partir de les nocions de *temps* i de *mode*, com en les diverses versions de la Gramàtica de la Real Academia Española anteriors a 1917 (Brucart i Rigau 1997) i en l'obra de Bello (1841, 1847), que els gramàtics catalans coneixien bé, mentre que l'*aspecte* és ignorat completament.

El desconeixement de l'aspecte entre els autors catalans del tombant de segle no és estrany si pensem que la tradició dominant, que havia arrelat fortament durant els segles anteriors, classificava les formes verbals de les llengües romàniques en funció, només, del temps i del mode. El contrast entre *aspecte perfectum* (l'acció realitzada) i *infectum* (l'acció que s'està realitzant), viu en el llatí clàssic, havia donat lloc, ja en el llatí tardà i sobretot en les llengües romàniques, a distincions temporals (anterioritat, distància en el temps...) (Urrutia i Álvarez 1983, Pérez Saldanya 1998), de manera que no tenia sentit mantenir-lo en les classificacions dels sistemes verbals d'aquestes llengües. La terminologia llatina (*perfectum* > *perfect*) es mantingué o es recuperà en molts casos, però no amb el valor aspectual originari (no dític), sinó per donar nom a l'oposició temporal (dítica) entre situacions anteriors i no anteriors a d'altres, que fonamentà la distinció entre temps simples (no anteriors) i compostos (anteriors), o entre absoluts (no anteriors) i relatius (anteriors, coexistents i/o posteriors). Aquesta perspectiva, purament temporal, és la que trobem en les gramàtiques oficials de l'espanyol del tombant de segle i en els autors més influents de la filologia hispànica del segle XIX. Bello (1841, 1847), que és citat explícitament per Par (1923), fonamenta les diferències

semàntiques entre els temps verbals en els conceptes temporals (no aspectuals) de *coexistència*, *anterioritat* i *posterioritat*. Així, per exemple, defineix el perfet (*vaig anar*) com un temps *anterior* i l'imperfet (*anava*) com un temps *anterior coexistent*. La proposta de Bello contribuï decidivament a mantenir una perspectiva purament temporal que ja era la dominant en el moment en què escriu les seves obres i que s'ha mantingut amb força fins als nostres dies, en les filologies hispànica i catalana, convivint amb la perspectiva aspectual²³.

Paral·lelament a aquesta tradició, que es mantenia ferma, sobretot, en les classificacions de les formes verbals, alguns autors començaven, a principis de segle, a recuperar el concepte d'aspecte. Meyer-Lübke (1890-1902), per exemple, sense arribar a parlar de l'aspecte com d'una categoria independent, defensa que la flexió de temps expressa dues coses diferents: el moment de la durada (allò que avui considerem *temps*) i la modalitat de l'acció (allò que altres han anomenat *aspecte* o també *mena d'acció verbal* o *Aktionsart*). D'altra banda, Buffin (1925) relaciona l'aspecte amb la durada, i el temps verbal amb el Temps espacialitzat de la civilització, i lamenta que les llengües de l'Europa occidental hagin anat perdent la categoria de la durada. Més tard, Guillaume (1929), que ja parla explícitament d'*aspecte*, mostra la particularitat, en contrast amb el temps i amb el mode, de dos conceptes que sovint s'han vinculat a l'aspectualitat: (a) l'*anterioritat* de l'acció que es descriu en relació amb una altra acció —un valor temporal que sovint s'ha confós amb l'*aspecte perfet*, i (b) el fet que la situació sigui vista pel parlant com una acció *en curs* o bé com una acció *acabada* (o que és vista globalment) —és a dir, allò que sovint s'anomena *aspecte imperfectiu/perfectiu* o també *aspecte perfet*, i que prové de la distinció *perfectum-infectum*²⁴. Ja en la dècada dels trenta, Keniston (1936) proposa una de les

²³ Amb diferents formalitzacions, segueixen una perspectiva temporal Bull (1960) i Rojo (1974, 1990), entre d'altres. La perspectiva aspectual és adoptada per Roca Pons (1971), Badia (1994), Alturo (1997) o García Fernández (1998), que difereixen, però, quant a la utilització dels termes *aspecte* o *temps* per denominar la diferència (temporal) de significat entre els temps simples (no anteriors) i els compostos (anteriors). Pérez Saldanya (2000) combina les dues perspectives en tant que accepta el caràcter aspectual de la distinció entre perfet (perfectiu) i imperfet (imperfectiu), però considera, al mateix temps, que el contrast entre aquests temps verbals té a veure amb el valor (temporal) relatiu coexistent i simultani de l'imperfet, que el distancia d'un perfet caracteritzable com a absolut i anterior.

²⁴ La teoria de Guillaume (1929) és de fet més complexa, però ens ha semblat més clarificador ressaltar aquells aspectes que l'acosten a una caracterització més general de l'aspecte. L'anterioritat és el que Guillaume presenta com l'oposició entre l'aspecte *tensif*,

primeres classificacions modernes de l'aspecte²⁵. I més endavant comencen a aparèixer els primers volums monogràfics sobre el tema (vegeu, per exemple, Holt 1943).

Aquests primers estudis es fonamentaven no només en la tradició clàssica, grega i llatina, sinó també, i sobretot, en la tradició aspectològica eslava, que va impulsar la reintroducció moderna de l'aspecte en els estudis lingüístics germànics i romànics (Holt 1943, Weinrich 1964, Binnick 1991).

En les gramàtiques de les llengües romàniques i germàniques d'aquests anys, la recuperació de l'aspecte comença a plantejar-se com una sortida a la dificultat d'explicar, només a partir de la noció de temps, algunes diferències de significat entre els temps verbals, particularment la diferència entre el perfet (*vaig venir*) i l'imperfet (*venia*). En els primers anys, però, el concepte d'aspecte s'utilitza poc sistemàticament i es confon sovint amb alguns valors temporals. A partir del 1917, per exemple, les gramàtiques de la Real Academia Española fonamenten la classificació dels temps verbals en l'oposició entre temps simples i compostos, que recorda

---

en què el verb presenta l'acció «en tensió», en la seva realització, i l'aspecte *extensif*, que evoca el fet que ha existit una acció o un estat anterior al que es descriu. L'aspecte *tensif* l'expressen els temps simples, l'*extensif* els temps compostos. El segon valor aspectual (visió global o en curs de la situació) Guillaume el tracta com un valor del temps (no com un aspecte, doncs) que explica el contrast entre el perfet i l'imperfet (o també entre el pretèrit anterior i el plusquamperfet): en l'imperfet, el parlant té una visió *secante* de la imatge verbal que fa que hi pugui distingir dues parts, una de ja acomplerta en la perspectiva de la *realitat* (la idea de passat de l'imperfet) i una altra de no acomplerta en la perspectiva del *devenir* (que es correspon al que altres autors considerarien aspecte imperfectiu); en el perfet, la imatge verbal difereix d'instant en instant en la seva realització, de manera que no és possible oposar una part acomplerta a una altra de no acomplerta; el parlant té, doncs, una visió *secante* de la imatge verbal, és a dir, no hi pot distingir dues parts. La idea d'acció acomplerta que sembla expressar el perfet és, segons aquest autor, una il·lusió derivada de la manca de distinció entre aquestes dues parts.

²⁵ L'article de Keniston (1936) és un estudi sobre els verbs modals i altres marcadors semàntics del castellà. En aquest treball, distingeix els aspectes subjectius (que poden mostrar una situació de forma global o com una sèrie d'actes) i els aspectes objectius (que mostren les fases inicials o finals, o la repetició d'una situació). L'aspecte subjectiu que mostra globalment una situació —Keniston l'anomena *actitud integradora*— el trobem en expressions com *tomo y hago*. L'aspecte subjectiu que indica una *actitud fraccionària* —és a dir, que mostra una situació com una sèrie d'actes— pot ser particularitzador (i, en aquest cas, progressiu —*estar haciendo*—, iteratiu —*andar haciendo*— o continuatiu —*seguir haciendo*) o generalitzador (com a *soler hacer*). D'altra banda, l'aspecte objectiu pot mostrar les fases inicials d'una situació (aspecte efectiu: *llegó a ser*; i aspecte incoatiu: *comenzó a lavar*), les fases finals (perfectiu: *concluir de vestirse*, terminatiu: *cesar de dar*), o la repetició simple de la situació (*volver a hacer*).

l'oposició aspectual *infectum-perfectum*. Però la diferència semàntica entre els temps simples i els compostos té a veure amb un valor díctic, no aspectual: la localització temporal de les situacions (anterior o no anterior) en relació amb el moment de l'enunciació (en els temps simples) o amb una situació que pot no coincidir amb el moment de l'enunciació (en els temps compostos). De fet, l'intent d'adaptar el model llatí al sistema castellà plantejava alguns problemes de difícil solució, com ara explicar per què el pretèrit perfet (*dije*) pertanyia al mateix grup que altres formes verbals que presentaven l'acció com a no acabada, com l'imperfet (*decía*)²⁶. Aquest problema no va trobar una solució acceptable, en les gramàtiques normatives de l'espanyol, fins que la RAE va adoptar el concepte d'aspecte *perfet/imperfet*²⁷ (o *perfectiu/imperfectiu*) per distingir els temps que destaquen els límits temporals d'una situació (temps perfets) dels que la mostren en el seu transcurs, sense fer referència als seus límits (temps imperfets) (RAE 1973: 462)²⁸.

En l'àmbit català la situació era molt semblant. Sabem que alguns autors de l'època que hem estudiat coneixien la noció d'aspecte (Fabra, per exemple), però no la van arribar a incorporar en les seves gramàtiques. No és fins uns anys més tard que Badia (1962), seguint Gili Gaya (1943), parla explícitament d'*aspecte de l'acció verbal* —i ho fa, encara, en el capítol dedicat al temps.

3.2 Els conceptes del *temps* i de l'*aspecte*

El temps i l'aspecte han estat molt tractats en la història de la lingüística. La diversitat de perspectives des de les quals s'han estudiat aquestes nocions explica, segurament, les notables diferències entre les definicions

²⁶ Vegeu Brucart i Rigau (1997) per a una revisió més detallada d'aquest problema.

²⁷ Cal no confondre l'oposició *perfet/imperfet* amb l'oposició *perfectiu/imperfectiu*. El significat que la RAE (1973) atribueix als termes *perfet/imperfet* és el que altres autors vinculen a la *perfectivitat/imperfectivitat*. Per a aquest autors, el concepte de *perfet* té a veure, en canvi, amb l'acabament de l'acció (Comrie 1976).

²⁸ En aquest canvi hi van tenir molt a veure les crítiques de Gili Gaya (1961: §119), que denunciava que la Acadèmia «confunde la perfecció de un acto com su terminación en el tiempo». Com Gili Gaya, altres estudiosos de l'espanyol coneixien i estudiaven l'aspecte molt abans que les gramàtiques de la RAE l'incorporessin de manera definitiva a la configuració del sistema verbal. Sobre l'evolució del tractament del temps i de l'aspecte en espanyol vegeu Rojo (1990).

que s'han arribat a formular²⁹. El nostre objectiu no és, però, discutir aquestes definicions, sinó, a partir d'una caracterització genèrica³⁰ del temps i de l'aspecte, determinar quins són els valors temporals i aspectuals que es recullen, de forma més o menys explícita, en les gramàtiques del tombant de segle que hem revisat. La perspectiva d'anàlisi que adoptem és, doncs, de caràcter onomasiològic, no semasiològic, és a dir, partim dels conceptes per entendre millor les coincidències i les divergències entre els autors consultats pel que fa al tractament dels termes que ens ocupen.

Evidentment, partir dels conceptes i relacionar-los o bé amb el terme temps o bé amb el terme aspecte implica prendre partit respecte d'una de les posicions que hem descrit en l'apartat anterior: la temporal o l'aspectual. Cal dir, doncs, que la nostra posició és la de considerar que existeix una categoria aspecte que és independent de la categoria temps. Des d'aquesta perspectiva, els conceptes que tot al llarg de la història de la lingüística s'han anat agrupant diversament entorn dels termes *aspecte* i *temps* es poden classificar com segueix:

Localització temporal (temps):

- (a) Temps
- (b) Orientació
- (c) Distància temporal

Aspecte:

- (a) Aspecte (gramatical i composicional)
- (b) Modalitat de l'acció o *Aktionsart*

Definim el *temps*³¹ o, millor, la *localització temporal*, com una categoria díctica que indica la localització d'una situació en relació amb un marc de referència temporal. La idea de localització temporal de la situació cal entendre-la en un sentit ampli, ja que inclou:

²⁹ Una exposició força completa d'aquestes definicions es pot trobar a Binnick (1991), que exposa els diversos tractaments del temps des de la gramàtica clàssica, grega i llatina, fins a les darreres propostes de la lingüística formal.

³⁰ Aquesta definició destaca els punts comuns de les diverses descripcions que han fet del temps i/o de l'aspecte autors com Blasco (1982), Comrie (1976, 1985), Dowty (1979), Eberenz-Greoles (1979), Klein (1994), Pérez-Saldanya (1993), Reichenbach (1947), Rojo (1990) i Verkuyl (1993), entre molts d'altres. Podeu trobar una justificació detallada d'aquesta definició a Alturo (1997).

³¹ Ens referim al temps que es codifica en la flexió verbal (el *tense* anglès) i no pas al temps físic o metafísic (el *time* anglès).

(a) *Temps*: la localització de la situació en relació amb el marc temporal que inclou el moment de parla, que pot ser *passada* si precedeix aquest marc, *present* si hi està inclosa, o *futura* si es produeix en un moment posterior. És el que algunes de les gramàtiques consultades anomenen el «temps fonamental».

(b) *Orientació*³²: la localització o l'orientació de la situació en relació amb el marc temporal que defineix una altra situació —que al seu torn pot ser passada, present o futura en relació amb el marc que inclou el moment de parla. Les gramàtiques que hem revisat parlen, en aquest cas, d'accions «anteriors»³³, «posteriors» i «simultànies» o «coexistents» respecte d'altres.

(c) *Distància temporal*: la distància temporal de la situació que es descriu en relació amb el marc de referència temporal. En la major part de gramàtiques que hem estudiat, la distància es pren en consideració a l'hora de definir alguns temps verbals com a «remots», «pròxims» o «immediats», o realitzats «avui» o «abans d'avui». No és clar, però, que els valors de proximitat/llunyania formin part del significat inherent dels temps verbals. Sembla, més aviat, que es tracta d'interpretacions pragmàtiques, condicionades pel context i per altres valors temporals i aspectuals dels temps³⁴. En canvi, la distinció, en català, entre temps hodiernals (que descriuen una situació d'avui, o que es produeix en un marc temporal que inclou l'avui de l'enunciació) i prehodiericals (d'abans d'avui) sí que forma part del significat d'alguns temps verbals³⁵. Com veurem més endavant,

³² Prenem el terme *orientació* de King (1992).

³³ Una idea força estesa és que l'anterioritat d'una situació respecte d'una altra és un valor aspectual (anomenat *perfet* o també *perfectiu*) i no temporal. Aquesta idea, però, ha generat força confusions i ha complicat el ja prou complex panorama de l'aspecte (hi ha un aspecte dític i un aspecte no dític? en què es diferencien l'aspecte dític —si existeix— i el temps?). Sembla més operativa una classificació que distingeixi els valors dítics (la localització temporal —temps, orientació, distància) dels no dítics (aspecte).

³⁴ Per exemple, el fet que l'indefinit sigui anterior al moment de l'enunciació explicaria la percepció de proximitat que en té el parlant; i el fet que l'anterior sigui perfectiu —en contrast amb el plusquamperfet (imperfectiu)— explicaria que aquest temps s'interpreti també com a pròxim, o immediat, respecte d'un moment de referència del passat.

³⁵ El pretèrit indefinit i el perfet es troben en distribució complementària pel que fa a aquest valor temporal: només l'indefinit és possible per descriure fets que es produeixen en un moment definit del passat que se situa dins dels límits de l'avui de l'enunciació (*avui m'he llevat a les set*); o en un moment indefinit que se situa en un marc temporal ampli que inclou l'avui de l'enunciació (*aquesta setmana / aquest segle tot ha anat malament*). Per a fets que es situen en un marc temporal anterior a avui cal usar el perfet (*ahir em vaig llevar a les set; la setmana passada / el segle passat tot va anar malament*).

però, només tres dels autors que hem consultat tenen en compte aquesta darrera distinció.

L'*aspecte* és una categoria no dítica i per tant, en contrast amb el temps, no indica la localització de la situació respecte d'un marc de referència temporal. L'aspecte codifica, en canvi, la visió subjectiva que té el parlant de la situació que descriu. Des d'una perspectiva semàntica, podem considerar que hi ha diversos tipus d'aspectes, segons si es té en compte (a) l'estructura de la situació³⁶ (*aspecte* pròpiament dit) o (b) la seva temporalitat inherent (*modalitat de l'acció*)³⁷:

(a) *Aspecte*: en el primer cas parlem, d'una banda, de l'aspecte que codifica o bé la visió de la situació com un tot global (*aspecte perfectiu*) o bé el fet que el parlant posa la seva atenció en les fases internes de la situació, sense tenir en compte el seu inici o el seu final (*aspecte imperfectiu*). D'altra banda, el parlant pot veure la situació com a orientada o no vers un punt final (*tèlica* o *atèlica*)³⁸ respectivament). (Im)perfectivitat i (a)telicitat són dos

³⁶ L'aspecte entès com la visió subjectiva de l'estructura de la situació és equiparable a la *dimensionalitat* de Jackendoff (1991) i a l'*escaneig sumari* de Langacker (1990).

³⁷ L'aspecte entès com la visió que té el parlant de la temporalitat inherent de la situació, equival a allò que Jackendoff (1991) anomena *directionalitat* i Langacker (1990) *escaneig seqüencial*.

En contrast amb la classificació semàntica de l'aspecte, la classificació tradicional es fonamenta en la distinció formal entre, d'una banda, la codificació gramatical (l'aspecte, sobretot (im)perfectiu) i, d'altra banda, la codificació lèxica o la composicional (la modalitat de l'acció o *Aktionsart*, que inclouria, entre d'altres, la noció de (a)telicitat). Però, com han subratllat diversos autors (Binnick 1991, entre d'altres), aquesta distinció ha generat notables confusions en l'estudi general de l'aspecte, ja que, per exemple, no té en compte la contribució de la perfectivitat a l'expressió composicional de l'aspecte, ni l'expressió gramatical (derivativa o flexiva) de les diverses modalitats de l'acció (el valor progressiu o duratiu del gerundi, el significat incoatiu de certs prefixos, etc.). Per aquest motiu preferim evitar la classificació formal tradicional i definir els aspectes a partir d'una tipologia de base semàntica.

³⁸ Garey (1957) és el primer autor que utilitza el terme *tèlic* per descriure situacions que tenen un acabament natural. Paral·lelament, el terme *atèlic* es refereix a situacions que es realitzen encara que no tinguin un acabament ben definit. Altres autors de la mateixa època parlen també de la distinció entre fets que s'orienten vers un final i fets que no tenen un acabament ben definit, però sense usar el terme tèlic (Vendler 1957). La difusió del terme *tèlic* en la teoria lingüística escrita en anglès ha influït, segurament, en la generalització de l'ús d'aquest terme en la lingüística catalana (*tèlic*), en l'espanyola (*télico*) i en la francesa (*télic*). Pérez Saldanya, Mestre i Sanmartín (1998: 340) descriuen la telicitat com la modalitat dels verbs que denoten «un esdeveniment que necessita arribar a un punt final o que ha de superar un límit. Per exemple, *caure, ofegar-se, morir*». Cal dir que la telicitat d'una situació no la descriuen només els verbs; de fet, un mateix verb pot

components d'una mateixa noció semàntica: la noció de *limitació*³⁹, o discreció, que té a veure amb la possibilitat que una acció sigui percebuda pel parlant com una situació amb o sense uns límits definits⁴⁰. Generalment, la (im)perfectivitat tendeix a associar-se amb l'expressió morfològica de l'aspecte (l'aspecte gramatical), mentre que la telicitat es relaciona amb les propietats semàntiques de les situacions (predicat i arguments), és a dir amb l'aspecte lèxic o l'oracional. Tanmateix, pensem que aquests conceptes són independents de la forma en què es realitzen en el llenguatge, de manera que és possible pensar en una telicitat i en una perfectivitat lèxiques, morfològiques, oracionals o discursives.

(b) *Modalitat de l'acció*: en el segon cas, que alguns autors anomenen *aspecte* i d'altres *modalitat de l'acció* o *Aktionsart*, l'aspecte (lèxic, morfològic o sintàctic) codifica la percepció que la situació que es descriu és o bé *atemporal* o bé *temporal*, és a dir, que evoluciona en el temps. A més, indica que una situació temporal és vista com a *progressiva* o *durativa*, *habitual*, *iterativa*, *incoativa*, *semelfactiva* o *puntual*, com un *assoliment*, etc.

---

servir per mostrar una situació tèlica i una situació atèlica, sempre que siguin diferents els arguments (subjecte i objectes) i els adjunts amb què es combini. Per exemple, *El Joan canta una cançó* descriu una situació tèlica, ja que per realitzar-se s'ha de cantar la cançó fins al final –noteu que si interrompem el Joan no podem dir *El Joan ha cantat una cançó*–; en canvi, *El Joan canta* denota una situació atèlica, que no cal que arribi a un punt final per realitzar-se –si interrompem el Joan sí que podem dir *El Joan ha cantat* (Comrie 1976: 45).

³⁹ El concepte de limitació forma part d'alguns dels termes usats pels gramàtics que hem estudiat: «precís», «determinat», «absolut», etc. Més modernament, Biasco (1982: 112) usa el terme *limitació*, però només en relació amb els verbs tèlics: «certs verbs contenen una significació implícita de 'limitació'; en emprar aquests verbs, batejats *tèlics* (...)». Pérez Saldanya (2000) té en compte aquest concepte a l'hora de tractar l'aspecte gramatical; aquest autor proposa l'oposició aspectual *delimitat/no delimitat* per explicar el contrast entre, d'una banda, l'aspecte imperfectiu (no delimitat) i, d'altra banda, els aspectes perfectiu (el que per a nosaltres és l'orientació anterior) i perfectiu, que considera aspectes delimitats. En la bibliografia lingüística, aquest concepte s'ha usat també en relació amb l'oració i amb d'altres categories gramaticals diferents del verb, particularment els noms (comptables 'cadira' –limitats– vs incomptables 'let' –no limitats–) i les preposicions (limitades 'fins a' vs no limitades 'cap a').

⁴⁰ La idea que la (a)telicitat i la (im)perfectivitat són dos components de la mateixa noció l'han fet evident Bybee i Dahl (1989), tot i que sense usar aquesta terminologia. Segons aquests autors, la definició del concepte de perfectivitat ha seguit dues tendències: la que relaciona la perfectivitat amb la presència d'un límit o un estat final del procés; i la que considera una propietat principal de l'aspecte perfectiu la visió de la situació com un tot global. Aquestes tendències, diuen, reflecteixen diferències semàntiques sistemàtiques que han de ser considerades diferents components de la perfectivitat.

Els conceptes de (no)anterioritat (temporal), (im)perfectivitat (aspectual) i (a)telicitat (aspectual) s'han confós sovint amb l'oposició *perfectum/infectedum* (acció realitzada vs no realitzada), que fonamentava la classificació del sistema verbal llatí i que es relaciona, com la (no)anterioritat, la (im)perfectivitat i la (a)telicitat, amb la noció de *limitació*. Aquesta confusió és especialment freqüent en el cas de la (no)anterioritat i de la (im)perfectivitat, a causa, sobretot, del caràcter morfològic que s'atribueix a aquestes distincions, però també es dona en el cas de la (a)telicitat⁴¹. En la base d'aquesta confusió hi ha un problema que cal posar en evidència: el concepte de *realització* no és una propietat semàntica inherent de les formes verbals, sinó una inferència pragmàtica derivada de les propietats semàntiques d'aquestes formes. En el català, l'oient interpreta que la situació que el parlant li descriu *ja s'ha realitzat* si aquest parlant utilitza una forma verbal, o una expressió més complexa, que «significa» anterioritat, perfectivitat o telicitat. És a dir, l'oient entén que si una situació s'ha produït en un moment anterior al d'una altra és perquè la primera situació ja ha finalitzat; paral·lelament, si el parlant mostra globalment (perfectivament) la situació, l'oient entén que ho pot fer perquè la situació en qüestió ja s'ha acabat; i, finalment, si el parlant descriu una situació tèlica l'oient pot interpretar que es tracta d'una situació realitzada, o que es realitzarà completament si no hi ha res que la interrompi.

En l'apartat 4 analitzem el tractament del temps i de l'aspecte en gramàtiques catalanes tipològicament diferents. Pel que fa al temps, observem si els autors han tingut en compte la localització temporal en relació amb el moment de l'enunciació (el temps), en relació amb una altra situació (l'orientació) i la distància temporal. Pel que fa a l'aspecte, ens centrem en el tipus estructural ((im)perfectivitat i (a)telicitat), que és el més tractat en les gramàtiques que hem consultat, i no analitzem, per tant, els valors aspectuals relacionats amb la temporalitat inherent de les situacions⁴².

⁴¹ Encara que el concepte de (a)telicitat inclou la possibilitat que una situació tèlica (orientada vers un punt final) es pugui interrompre i que, per tant, no s'arribi a realitzar –possibilitat que no consideren les altres dues nocions.

⁴² Les obres que hem revisat parlen poc de la modalitat de l'acció. Només hem trobat algunes referències als valors duratiu, iteratiu i incoatiu en la descripció del significat lèxic dels verbs i d'alguns sufixos verbals i no verbals. D'altra banda, l'aspecte habitual (vs. no habitual o momentani) es té en compte, només, per explicar el contrast entre el verb *ésser* i *l'estar*.

4 El tractament del temps i de l'aspecte en les gramàtiques catalanes del 1891 al 1933⁴³

4.1 Les gramàtiques catalanes del tombant de segle: l'enfocament tradicional i l'orientació analítica o didàctica

Les gramàtiques de la llengua catalana del període que hem estudiat van mantenir-se fidels al positivisme vuitcentista que havia inspirat la *gramàtica tradicional*. L'enfocament tradicional, que s'ha conservat fins als nostres dies al costat d'altres enfocaments moderns, determinà una estil de gramàtica que es caracteritzava per (a) no estar vinculat a un marc teòric definit; (b) tenir una orientació fonamentalment prescriptiva i, secundàriament, descriptiva; (c) estar molt influït per les gramàtiques grecollatines; (d) ordenar els continguts a partir de definicions, regles i llistes de paradigmes; i (e) tenir com a model de norma lingüística la llengua escrita culta (Cuenca 1992: 29). Aquest enfocament determinà en gran manera la configuració de les gramàtiques *prescriptives* i de les *descriptives* i influï, a través d'aquestes, en les gramàtiques *pedagògiques*.

El predomini de l'enfocament tradicional en les gramàtiques prescriptives i de les descriptives té a veure amb l'orientació *analítica* que aquestes gramàtiques tenen en comú, és a dir, amb l'objectiu de formalitzar o descriure sistemàticament l'estructura d'una llengua (Besse i Porquier 1984, Cuenca 1992).

En canvi, en les gramàtiques d'orientació *didàctica* l'aplicació de l'enfocament tradicional està condicionada pels models pedagògics que s'adopten. Les obres orientades a l'ensenyament es basen en les d'orientació analítica en tant que aquestes els proporcionen informació sistemàtica sobre la llengua; però la forma en què seleccionen i organitzen aquesta informació depèn del model educatiu. Durant el primer terç del segle XX, la influència del moviment de l'*Escola nova*⁴⁴, que propugnava l'aprenentatge actiu, afavorí un tipus de gramàtica que potenciava la pràctica, alhora que defugia la memorització de regles, definicions i paradigmes —tan característics de les gramàtiques analítiques tradicionals.

⁴³ Transcrivim amb grafia normativitzada les citacions d'autors prenmatius.

⁴⁴ El moviment de l'*Escola nova* fou iniciat per A. Ferrière a finals del segle XIX i es desenvolupà als països europeus democràtics i als Estats Units durant el primer terç del segle XX. Aquest moviment suposà la superació de l'ensenyament autoritari tradicional i la introducció de nous mètodes pedagògics (Montessori, Decroly, Freinet, Dewey, etc.) que es fonamentaven en l'activitat de l'infant (Gran Enciclopèdia Catalana).

Les gramàtiques del tombant de segle comparteixen l'enfocament tradicional en tant que pretenen donar a conèixer les característiques del català formal. Tanmateix, hi ha algunes diferències pel que fa a com aquest objectiu general es realitza en unes obres concretes, particularment amb relació a com aquestes obres tracten (si ho fan) els conceptes teòrics en què es fonamenten les descripcions gramaticals. Com veurem tot seguit, aquestes diferències tenen relació no només amb l'objectiu prescriptiu, descriptiu o pedagògic de cada gramàtica, sinó també amb l'orientació analítica (en les gramàtiques prescriptives i en les descriptives) o didàctica (en les pedagògiques) que s'adopta.

4.2 Els conceptes gramaticals en les gramàtiques prescriptives, descriptives i pedagògiques

Per tal de mostrar les diferències en el tractament del temps i de l'aspecte en les obres consultades hem elaborat unes taules comparatives que il·lustren d'una manera clara quins són els conceptes temporals (temps, orientació, distància) i aspectuals (perfectivitat, telicitat)⁴⁵ que apareixen o que s'insinuen en les gramàtiques prescriptives, descriptives i pedagògiques estudiades. El que ens interessa és saber si els conceptes que aquests termes moderns denominen es tenen en compte, d'alguna manera, en les reflexions dels autors de l'època que estudiem; amb independència —cal remarcar-ho— dels termes amb què els anomenen i de la categorització que en fan, és a dir, de si els consideren temporals o bé aspectuals.

En les taules que presentem, hem catalogat les referències als temps i a l'aspecte d'acord amb els criteris següents, que estan motivats pel fet que el nostre objectiu principal no és presentar les idees dels gramàtics del tombant de segle sobre el temps i l'aspecte, sinó estudiar com el fet d'escriure una gramàtica d'un determinat tipus condicionava el nombre de conceptes que un autor particular decidia tractar:

(a) Tenint en compte la relació entre, d'una banda, els conceptes de telicitat, perfectivitat, anterioritat i, d'altra banda, la noció de realització o acabament (vegeu §3.2), que apareix en la major part de les obres consultades, hem optat per considerar vinculades a la telicitat les descripcions semàntiques que fan referència a la idea de punt final (expressat en termes de realització, d'acabament), prescindint de si aquestes descripcions tenen en compte la possibilitat d'interrupció (que

⁴⁵ Vegeu l'apartat 3.2.

comporta la no realització) —que és contemplada en la noció de telicitat. En canvi, si l'autor fa referència explícita a l'ordre temporal de les situacions, el relacionem amb el concepte d'orientació (anterior/no anterior). I, finalment, si el concepte descrit recorda l'oposició entre visió global i estructurada de les situacions, el considerem vinculat a la (im)perfectivitat. En el cas de l'orientació i de la (im)perfectivitat, la classificació es manté encara que l'autor hi afegeixi alguna referència al valor resultatiu, sempre que aquest valor aparegui clarament subordinat a l'orientació i a l'aspecte (im)perfectiu.

(b) En segon lloc, i per tal d'evitar la polèmica entre el valor temporal o aspectual de l'imperfet —que no pretenem resoldre en aquest treball— partim del pressupòsit que les descripcions de l'imperfet com, d'una banda, un temps «coexistent» o un «present de passat» i, d'altra banda, un temps «imperfectiu», parteixen d'intuïcions similars sobre el significat d'aquest temps, com ara la idea de vigència de l'acció en el marc temporal en què es produeix una altra situació, sense indicació dels límits de la situació que descriu l'imperfet. Sense entrar en el problema de si la idea de vigència de l'acció és un valor bàsic (perspectiva temporal) o derivat (perspectiva aspectual) de l'imperfet, classifiquem com a imperfectives totes les referències a aquest concepte, així com les que es relacionen més directament amb el concepte d'imperfectivitat (tal com l'hem definit a §3.2).

Aquest procediment d'anàlisi ha estat una opció metodològica que ens ha permès relacionar les molt heterogènies descripcions del temps i de l'aspecte en les obres consultades. Es tracta d'una mesura necessària no només a causa de les divergències terminològiques i conceptuals entre els autors, sinó també pel fet que no hem trobat una presentació sistemàtica d'aquests conceptes, que en alguns (pocs) casos són definits de forma explícita, però que més sovint (sempre en el cas de l'aspecte) es manifesten de forma implícita, de vegades com una part de la definició del temps o de la categoria verb, i d'altres vegades formant part de la descripció del significat dels temps verbals.

Cal dir que en cap cas ha d'inferir el lector, a partir d'aquesta catalogació, que els autors de les gramàtiques són conscients que, per exemple, en parlar del concepte de final d'una situació (amb termes com acabament, realització) estan parlant de *telicitat*, o que quan fan alguna referència a l'ordenació temporal (anterior o no anterior) d'unes situacions respecte d'altres estan parlant del concepte que més amunt hem denominat *orientació*. Això és especialment important remarcar-ho en el cas de

l'aspecte, ja que, com hem dit, aquesta noció no apareix de forma explícita en la bibliografia catalana del tombant de segle. Algunes de les propietats semàntiques que després s'han considerat aspectuals es recullen ja en les obres d'aquest període, però els autors generalment les consideren propietats temporals, o bé en parlen com d'una part no sistematitzable del significat dels temps verbals —és a dir, no utilitzable com a paràmetre de classificació dels temps.

4.2.1 Les gramàtiques prescriptives

La taula següent mostra quins dels valors del temps i de l'aspecte, tal com els hem descrit a §3.2, apareixen o s'insinuen en les obres d'orientació prescriptiva que hem revisat. Posem en la mateixa línia totes les obres de Fabra, ja que no hi ha cap diferència significativa entre les seves gramàtiques d'aquest tipus.

Taula 2. El temps i l'aspecte en les gramàtiques normatives

GRAMÀTIQUES	TEMPS			ASPECTE	
	Localització temporal			Perfectivitat	Telicitat
	Temps	Orientació	Distància		
Fabra	-	-	-	-	-
Folch (1931)	x	-	-	-	-
Jordana (1933)	-	-	x	-	-
Grandia (1905)	x	x	x	-	x
Rovira i Virgili (1916)	x	x	x	x	x

x = concepte tractat   - = concepte no tractat

Temps = localització temporal de la situació en relació amb el marc temporal que inclou el moment de parla.

Orientació = localització temporal de la situació respecte d'una altra situació.

Distància = distància temporal (remota, pròxima, immediata, hodiernal o prehodidial, etc.)

Perfectivitat = aspecte perfectiu/imperfectiu entès com a visió global (perfectiva) de la situació o com a visió (imperfectiva) de la seva estructura interna, sense posar atenció en el seu inici o el seu final.

Telicitat = orientació vers un punt final (en les gramàtiques consultades, idea d'acabament o terminació de la situació)

La taula 2 il·lustra les diferents posicions dels autors de les gramàtiques que hem revisat pel que fa a la necessitat de definir conceptes teòrics:

Fabra ho considera clarament innecessari⁴⁶, i per tant no esmenta el temps ni l'aspecte⁴⁷; Jordana i, no tant, Folch, adopten una posició semblant a la de Fabra, però tot i així hi trobem almenys una referència a algun valor temporal (el temps, en el cas de Folch; la distància, en el cas de Jordana). D'altra banda, Folch també defineix el *mode* i altres termes. En contrast amb aquests autors, Grandia (sobretot) i Rovira i Virgili prefereixen explicar alguns dels conceptes teòrics que fan servir, i en les seves obres comenten algunes propietats semàntiques del temps i de l'aspecte.

Pel que fa al temps, Grandia i Rovira parlen, en primer lloc, de la distinció clàssica entre els tres significats del temps que es defineixen en relació amb el moment de parla: passat (*pretèrit* per Grandia, *passat* per Rovira), present (*actual* per Rovira) i futur (que *ha de venir*, també per Rovira) —que és el que trobem també a Folch. D'altra banda, el concepte d'orientació apareix només en Rovira, que l'utilitza de manera poc sistemàtica i de vegades errònia: només en la caracterització del pretèrit anterior com un temps «anterior» i en la poc afortunada descripció del futur compost com un temps que «assenyala una acció futura respecte a un moment *posterior*» (1916: 65)⁴⁸. Finalment, la distància temporal apareix de forma implícita en Rovira, quan descriu el pretèrit anterior com un temps que «indica una acció passada, *immediatament* anterior a una altra acció passada així mateix» (1916: 65). Grandia fa un ús més sistemàtic d'aquest concepte, que li serveix per diferenciar temps verbals que indiquen accions «remotes», «pròximes» o ni una cosa ni l'altra. Finalment, Jordana és l'únic

⁴⁶ La posició de Fabra cal valorar-la molt positivament des del punt de vista de la metodologia d'elaboració de gramàtiques prescriptives. Tanmateix, aquesta posició ha estat molt lamentada pels estudiosos de l'obra fabriana, ja que, en optar Fabra per concentrar els seus esforços en les gramàtiques prescriptives, ens hem vist mancats d'una font d'informació que ens hauria permès conèixer directament el seu rerefons conceptual.

⁴⁷ Sabem, però, que Fabra coneixia el concepte d'aspecte. En una conferència de 1933 sobre «El català a l'escola primària» (reproduïda per Solà i Marcet 1998) diu que la flexió verbal expressa «idees de temps, idees de mode, idees d'aspecte, idees de persones, idees de nombre». Un any més tard, en el *Curs superior de català* que imparteix a la Universitat Autònoma (transcrit i publicat per Miravittles 1971), defineix l'aspecte com la indicació que «jo considero el procés com tenint lloc momentàniament o en la seva durada» (Miravittles 1971: 218). Cal dir que Miravittles, pots per error, transcriu «esperit» en lloc d'*aspecte*, que, com demostra la transcripció de la conferència de 1933, és un terme que Fabra coneixia.

⁴⁸ Evidentment, Rovira i Virgili s'equivoca: en realitat, el futur compost mostra una situació futura *anterior* a una altra acció del futur.

dels autors d'aquest grup que, seguint Par (1923), fa un comentari sobre el valor hodiernal del pretèrit indefinit:

Per a indicar una acció esdevinguda el dia d'avui, els castellans empen el pretèrit perfet, mentre que nosaltres utilitzem un temps compost, el pretèrit indefinit. Així, mentre el castellà diu *Le vi esta mañana*, el català ha de dir *L'he vist aquest matí*. (Jordana 1933: 24)

Pel que fa a l'aspecte, només en trobem alguna referència en les gramàtiques de Grandia i de Rovira. Grandia, en primer lloc, atribueix la diferència de significat entre els temps simples i els compostos al fet que només els segons poden indicar el «terme o acabament» d'una acció. Rovira sembla tenir una idea semblant, encara que el concepte de realització només el fa servir per parlar del plusquamperfet (que expressa accions «ja realitzades») i del perfet (que expressa accions «ja passades»). A més, el concepte de perfectivitat (la visió global de la situació) es troba potser, en aquest autor, en la idea d'indicació «absoluta» del temps, que Rovira i Virgili comenta, només, en relació amb el futur: «[el futur] indica una acció o estat que ha de venir, i ho indica de manera *absoluta*» (1916: 65). Igualment, el concepte d'imperfectivitat es troba, indirectament, en la caracterització del pretèrit imperfet d'indicatiu com un «present de passat». Aquesta descripció de l'imperfet, que era molt generalitzada a finals del XIX i, particularment, en les gramàtiques que hem revisat, evidencia la perspectiva temporal en l'estudi dels temps verbals (§3.1), en què la distinció entre el perfet i l'imperfet només és atribuïble al valor de coexistència que codifica el segon. Tanmateix, des de la perspectiva aspectual que hem adoptat en aquest treball, la idea de «present de passat», o de coexistència amb una situació passada —que s'atribueix a l'imperfet d'indicatiu— és equivalent, a grans trets, a la intuïció que aquest temps presenta una situació en el seu procés, sense fer referència als seus límits (és a dir, imperfectivament).

L'heterogeneïtat de posicions pel que fa a la necessitat del tractament de conceptes teòrics en les gramàtiques prescriptives s'explica, segurament, per (a) l'orientació *analítica* d'aquestes obres, que comparteixen amb les descriptives, i que els porta a fonamentar les propostes normatives en la varietat formal de referència del moment: la llengua literària i, en certs aspectes, l'oral formal de l'àrea barcelonina; i també, paral·lelament, per (b) la inexistència d'una voluntat d'estudi sistemàtic de la variació social i funcional, que només apareix de forma marginal en les gramàtiques de l'època que ens ocupa.

El fet que tant en les gramàtiques prescriptives com en les descriptives es pretengui fer una descripció sistemàtica de la llengua fa que resulti difícil

establir els límits entre les unes i les altres. Aquest problema es manifesta, especialment, perquè allò que es vol descriure és una varietat lingüística específica, com és el cas de la llengua literària en l'època que hem estudiat, ja que en la mesura que aquesta varietat és el model formal de la llengua, coincideixen els interessos prescriptius (que la presenten com la forma correcta) i els descriptius (que, sense fer èmfasi en la correcció, estan descrivint el model de referència de les propostes normatives). Per a molts autors de principis (i també de finals) del segle XX, la *gramàtica de la llengua catalana* només pot ser la gramàtica de la llengua formal, de l'estàndard ideal, i per tant no té sentit fer una distinció entre gramàtiques prescriptives i descriptives —llevat que la descripció s'ocupi de varietats llunyanes en el temps (varietats històriques) o en l'espai (varietats dialectals). Entre els autors que hem estudiat, només Fabra —i aparentment, també, Jordana i Folch— demostra tenir una idea clara de com ha de ser una gramàtica prescriptiva (tot i les anotacions de caràcter descriptiu que, com hem vist, s'inclouen en algunes de les seves obres). Fabra estava convençut que les explicacions teòriques podien entorpir el coneixement pràctic de la normativa, i que en les gramàtiques que s'ocupaven de difondre el model formal de la llengua calia evitar «l'excés de gramaticalisme» (Fabra 1935, reproduït per Solà i Marcet 1998: 202). Per als altres autors, prescripció i descripció de la llengua formal —o, en altres paraules, definició i difusió de la norma, i anàlisi gramatical— eren, pràcticament, una mateixa cosa.

4.2.2 Les gramàtiques descriptives

La major part dels autors de les gramàtiques descriptives tendeixen a explicar els conceptes teòrics en què es basen, i ho fan amb més detall que els autors de les gramàtiques prescriptives. Entre els prescriptivistes només Grandia (1905) i Rovira (1916) tracten almenys quatre dels cinc valors possibles del temps i de l'aspecte. En canvi, *tots* els autors de gramàtiques descriptives tracten quatre o cinc d'aquests valors en algun dels seus treballs, com podem veure en la taula 3. Només en una de les tres obres de Nonell no es diu res del temps ni de l'aspecte (Nonell 1898b); però aquesta obra no és un tractat general de gramàtica, com Nonell (1898a), sinó un aplec de qüestions gramaticals específiques. Que Nonell no hi tracti el temps o l'aspecte és un fet circumstancial: l'autor, simplement, s'ha interessat més per altres temes. Nogensmenys, el fet que en l'exposició

d'aquests temes defineixi en detall alguns termes específics confirma el caràcter descriptiu d'aquesta obra.

Taula 3. El temps i l'aspecte en les gramàtiques descriptives

GRAMÀTIQUES	TEMPS			ASPECTE	
	Localització temporal			Perfectivitat	Telicitat
	Temps	Orientació	Distància		
Nonell (1895, 1898a)	x	x	x	x	-
Nonell (1898b)	-	-	-	-	-
Ferrer (1896)	x	x	x	x	x
Grandia (1901)	x	x	x	-	x
Par (1923)	x	x	x	x	x
Griera (1931)	x	-	x	x	x

El tractament del temps i de l'aspecte en les gramàtiques d'aquest grup respon, en general, a la perspectiva temporal que dominava el panorama lingüístic català al tombant de segle. Tanmateix, podem fer una distinció entre les obres més fidels als models temporals, i les que se n'allunyen en fonamentar l'oposició entre el perfet i l'imperfet en conceptes més propers a la perspectiva aspectual, com la «precisió» (o limitació) i la «durada» —sense arribar a parlar explícitament d'aspecte, però.

En el primer grup hi ha les gramàtiques de Nonell (1895, 1898a), Ferrer (1896) i Grandia (1901). En Nonell i Ferrer trobem les nocions de coexistència i present de passat referides a l'imperfet (catalogades en la taula 3 com a imperfectives), així com la idea de l'ordre temporal d'una situació respecte d'una altra (l'orientació), que s'utilitza per caracteritzar o bé l'imperfet (Nonell) o bé alguns temps compostos (Ferrer), que són tractats implícitament com a temps relatius⁴⁹. Ferrer, a més, parla del concepte de realització (que hem catalogat com a tèlic) com d'un tret comú al perfet, l'anterior i l'indefinit, que només es diferenciarien per la major o menor distància de l'acció en el passat. En Grandia, les diferències entre els temps tenen a veure, més aviat, amb el marc temporal de referència (presencial —present— o no presencial —no present) i amb l'estat de realització de l'acció («sia feta, per fer o s'estiga fent», Grandia 1901: 80-

⁴⁹ Com Nonell, però de forma explícita, Pérez Saldanya (2000) descriu l'imperfet com un temps relatiu.

81), de manera que tant el perfet com l'imperfet poden ser, en certa manera, presents de passat: el primer perquè descriu una situació que es fa fora de la «presencialitat» del parlant, el segon perquè l'expressa en la seva «presencialitat», però com una acció ja feta⁵⁰. Pel que fa als temps compostos, aquest autor no els caracteritza a partir de la noció d'orientació, sinó que els relaciona amb el concepte d'acabament o realització.

En el segon grup hi ha les gramàtiques de Par (1923) i Griera (1931). Par és l'únic autor que parla explícitament de la possibilitat que el perfet d'indicatiu mostri globalment (perfectivament) una situació. El perfet, a més, podria indicar l'inici o l'acabament d'una situació:

El pretèrit pot enunciar l'acció com a presa en conjunt, en son començament (pretèrit incoatiu), o en son acabament (pretèrit terminatiu); mes aquests matisos no alteren la significació essencial que hem exposada⁵¹. (Par 1923: 188)

La caracterització de l'imperfet d'indicatiu és, també, més aspectual que en d'altres autors. L'imperfet:

enuncia estats o accions esdevingudes en una època passada, imprecisa i que tingueren durada (Par 1923: 190)

Com veiem en aquesta citació, Par interpreta la manca de límits com a «imprecisió» i «durada», en lloc de descriure l'imperfet com un «present en el passat» o com un temps que indica simultaneïtat respecte d'una altra situació —que és el que, com hem vist, fan altres autors. És més, Par nega explícitament que la simultaneïtat sigui un tret essencial de l'imperfet:

La definició d'indicar simultaneïtat amb una altra acció es fragmentària i accidental, malgrat sia ver que aital paper representa a voltes en relació amb el perfet en oracions secundàries. (Par 1923: 190)

També Griera (1931), que segueix Par, utilitza les nocions de precisió (o imprecisió) i duració (limitada o no). En canvi, no recull la caracterització perfectiva (global) del perfet que trobem en Par.

Aquestes idees representen una novetat en el panorama bibliogràfic català, i cal dir que no són les úniques innovacions que aporta l'obra de Par. Un altre concepte que apareix per primera vegada és l'*hodiernalitat*. Par

⁵⁰ «(...) l'home, considerant-se a si mateix com a subjecte de l'acció, es considera present a la mateixa i la porta i expressa dintre la seva presencialitat, SIA FETA, PER FER O S'ESTIGA FENT: *avui cantaves, havies cantat, cantes, has cantat, cantaràs, hauràs cantat* (...) O al revés, considera l'acció, FENT-SE, FETA O FAHEDORA, fora de la seva presencialitat: *abir, l'altra setmana, aquell dia, vaig cantar, vaig haver cantat, vaig haver de cantar*»
El significat «essencial» del perfet és aquest: «enuncia estats o accions esdevingudes i finides en una època passada i precisa» (Par 1923: 186).

és el primer autor que comenta aquest valor temporal en relació amb el pretèrit indefinit —encara que sense usar aquest terme (Par 1923: 190). A banda de Par només en parlen, en les obres que hem consultat, Griera (1931) i Jordana (1933), vuit i deu anys després.

4.2.3 Les gramàtiques pedagògiques

Les gramàtiques pedagògiques que hem revisat pretenen ensenyar l'ús correcte de la llengua. Els autors d'aquestes gramàtiques no creuen que sigui necessari estendre's en llargues consideracions sobre els conceptes gramaticals i es limiten a definir alguns termes que són considerats fonamentals o que s'acostumen a definir en aquesta mena de gramàtiques en la tradició castellana (com per exemple *proposició, verb, nom*, etc.). El temps i l'aspecte no són una excepció: Marvà (1928a, 1928b) i Tallander (1898) ni tan sols no en parlen, i les referències que hi trobem en les altres obres són escadusseres i superficials. La taula 4 il·lustra la cabuda limitada que tenen, en les gramàtiques pedagògiques, els conceptes temporals i els aspectuals.

Taula 4. El temps i l'aspecte en les gramàtiques pedagògiques

GRAMÀTIQUES	TEMPS			ASPECTE	
	Localització temporal			Perfectivitat	Telicitat
	Temps	Orientació	Distància		
Tallander (1898)	-	-	-	-	-
Bardina (1907)	x	-	-	-	-
Vallès (1916)	x	x	x	x	x
Fabra (1918b)	x	x	-	-	-
Marvà (1928a,b)	-	-	-	-	-
Galí (1931a,b)	x	-	-	-	-
Marvà (1932)	x	x	x	x	x

Com veiem, només Vallès (1916) i Marvà (1932 —és a dir, el mateix Vallès i Artur Martorell—), que podem situar en el que més amunt hem anomenat *perspectiva temporal*⁵², es distancien de la tendència general, però no pas

⁵² Les úniques referències que remetent, indirectament, als conceptes que hem classificat com a aspectuals són: (a) la descripció de l'imperfet com un present de passat i, potser, (b) la descripció del perfet com temps que «assenyala una acció *passada* [realitzada, acabada] dins un període de temps ja passat» (Vallès 1916: 110, Marvà 1932: 64), i del

perquè optin per definir el temps i l'aspecte, sinó perquè en explicar de forma més detallada que altres autors el significat i l'ús dels temps verbals, fan referència a les propietats semàntiques que formen part d'aquests conceptes. D'altra banda, el contrast entre aquestes dues obres i les dues altres gramàtiques d'aquests autors que hem estudiat (Marvà 1928a, 1928b) s'explica pel fet que mentre que les primeres s'han elaborat com a cursos complets, les segones són propostes d'exercicis que constitueixen, només, un material de suport.

Cal dir que aquests autors defineixen altres nocions teòriques, particularment el *mode* i altres que consideren «indispensables com a base d'estudi» de la llengua (*síl·laba, mot, oració o proposició, subjecte, predicat...*). De fet, la definició d'aquests conceptes considerats «bàsics» era una tendència general en l'època⁵³. Són els conceptes menys «bàsics», els que no formen part de la tradició definida durant el segle XIX, els conceptes conflictius o nous, els que no es tenen en compte. D'altra banda, les definicions dels conceptes «bàsics» es presenten sempre com a principis indiscutibles i en la mesura que poden servir de suport a les explicacions gramaticals. Però en cap cas hi ha una pretensió d'anàlisi d'aquests conceptes.

5 Conclusions

La revisió de vint-i-sis gramàtiques prescriptives, descriptives i pedagògiques publicades entre 1891 i 1933 ens ha permès mostrar que el tractament de la terminologia lingüística, i particularment del temps i de l'aspecte, està condicionat pel tipus d'obra que pretén elaborar l'autor. Com hem vist en els apartats anteriors, les gramàtiques pedagògiques intenten, en general, evitar la definició sistemàtica de conceptes especialitzats. En canvi, les gramàtiques descriptives en defineixen més i amb més detall, inclosos el temps i l'aspecte. Enmig d'unes i altres, les

plusquamperfet com un temps que indica una acció «ja realitzada en produir-se'n una altra» (Vallès 1916: 110, Marvà 1932: 64).

⁵³ Aquest costum s'assenta amb el positivisme del XIX, que es manifesta en les gramàtiques tradicionals, i s'ha mantingut fins als nostres dies. El pes de la gramàtica tradicional en l'ensenyament ha estat comentat per diversos autors, per exemple Cuenca (1992: 30): «Durant molts anys l'ensenyament de llengües, i sobretot pel que fa a la primera llengua, s'ha basat en la gramàtica tradicional. Les crítiques a la metodologia tradicional són generals, però el fet cert és que molts professors de llengua continuen adoptant aquest enfocament —més o menys disfressat amb terminologia 'moderna' del tipus sintagma nominal, sintagma verbal».

gramàtiques prescriptives vacil·len entre prescindir de les explicacions gramaticals o incloure-les com a suport de les propostes de caràcter preceptiu. Les divergències entre les gramàtiques prescriptives s'expliquen, probablement, per la confusió que es dona en molts autors entre d'una banda la difusió dels models prescriptius i d'altra banda la descripció de la varietat formal de la llengua (que en les primeries del segle XX és, bàsicament, la llengua literària), de manera que per a molts autors de gramàtiques prescriptives, la definició d'un model de llengua inclou l'anàlisi del model i la definició dels conceptes lingüístics en què es basa aquesta anàlisi, com en altres gramàtiques d'orientació analítica: les descriptives. Només Fabra i, menys clarament, Jordana i Folch troben innecessàries les definicions de conceptes teòrics en les obres de caràcter prescriptiu, ja que consideren que les gramàtiques preceptives han de servir fonamentalment per difondre un model, no per explicar-lo.

Pel que fa a com són tractats el temps i l'aspecte en aquestes gramàtiques, el que hem trobat és, com ja esperàvem, un predomini de la perspectiva temporal tradicional i una escassa presència de les noves idees que, en l'Europa del moment, apostaven per la reintroducció de l'aspecte en l'estudi del sistema verbal. Així, hem vist que el terme *aspecte* és ignorat completament en les obres consultades, i que els valors aspectuals només s'insinuen en algunes descripcions del significat temporal dels temps verbals: la *imperfectivitat*, en la descripció de l'imperfet com a present en el passat, en la idea de vigència de l'acció, de duració indefinida, d'imprecisió, etc.; la *perfectivitat* en la descripció del perfet com un temps absolut, de duració limitada, que es refereix a un moment precís del temps, etc. Par (1923) és l'autor que parla més clarament de perfectivitat (sense usar aquest terme): quan diu que el perfet pot mostrar una acció «com a presa en conjunt» —és a dir, globalment. El concepte de *velocitat*, d'altra banda, només hi apareix vinculat a la idea de realització —com el residu de l'aspecte *perfectum* llatí—, sovint confós amb la localització temporal anterior —que és el valor que acaba prenent el *perfectum* en les llengües romàniques. Tot i que en l'època en què s'escriuen aquestes gramàtiques ja hi comença a haver autors europeus que parlen d'aspecte, els gramàtics catalans segueixen sense discussió la tradició que descriu el sistema verbal a partir del temps i del mode, i haurém d'esperar alguns anys encara perquè el terme aspecte comenci a aparèixer.

Quant al temps (la *localització temporal*), només hi ha tretze gramàtiques que en parlen en major o menor grau: tres de prescriptives, sis de descriptives i quatre de pedagògiques. En aquestes gramàtiques el temps es

descriu, en general, de la mateixa manera que en les gramàtiques llatines o en les castellanes: a partir de la noció de localització temporal respecte del moment de parla (passat, present, futur), respecte d'una altra situació (anterioritat sobretot, però també posterioritat i simultaneïtat), i en relació amb la distància pròxima o remota d'alguns temps. Tan sols hi ha una novetat: la utilització del concepte (però no del terme) d'hodiernalitat (Par 1923, Griera 1931, Jordana 1933).

El tractament heterogeni d'aquestes nocions, vacil·lant entre el model llatí, historicista, i una moderna voluntat de descripció sincrònica, és il·lustratiu d'un moment d'adaptació a una manera diferent de fer lingüística i, també, d'una sèrie de reflexions que a principis del segle XX començaven a perfilar la nova teoria de l'aspecte —encara avui en construcció. Enmig d'aquests processos d'adaptació metodològica i renovació conceptual, els gramàtics catalans del tombant de segle optaren majoritàriament per les formes tradicionals. Només dues figures destaquen sobre el conjunt: Fabra i Par. Fabra perquè sabé separar l'anàlisi i la difusió, la descripció i la prescripció; Par perquè fou el primer que parlà de la distància temporal hodiernal i que s'atreví a negar explícitament el caràcter temporal de la distinció entre el perfet i l'imperfet.

6 Bibliografia

6.1 Gramàtiques revisades

- Bardina, Joan (1907): *Gramàtica pedagògica de la llengua catalana*, Curs superior. Barcelona: Fidèl Giró.
- Fabra, Pompeyo (1891): *Ensayo de gramàtica de catalán moderno*, Barcelona: L'Avenç de Massó i Casas. Facsímil editat per Sebastià Bonet, juntament amb Fabra (1898), Barcelona: Altafulla (1993).
- Fabra, Pompeu. (1898): *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Tipografia L'Avenç. Facsímil editat per Sebastià Bonet, juntament amb Fabra (1891), Barcelona: Altafulla (1993).
- Fabra, Pompeyo (1912): *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Tipografia L'Avenç Massó, Casas & C^a.
- Fabra, Pompeu (1918a [1a edició]) / (1933 [7a edició]): *Gramàtica catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Fabra, Pompeu (1918b [4a edició: 1931]): *Gramàtica catalana. Curs mitjà*, Barcelona: Editorial Pedagògica.
- Fabra, Pompeu (1929): *Compendio de gramàtica catalana*, Barcelona: Librería Catalonia.

- Ferrer y Carrió, Ignasi (1896): *Gramàtica de la llengua catalana. Segons los principis que informan la gramàtica històrica*, Quadern segon. Analogia. Barcelona: Imp. Campo Sagrado. Nova edició.
- Folch i Capdevila, Rafael (1931 [2a edició]): *34 regles per a escriure correctament la llengua catalana*, Barcelona: Llibreria Bonavia.
- Galí, Alexandre (1931a): *Lliçons de llenguatge. Primer grau. Primera part*, Barcelona: Barcino (reed. 1967).
- Galí, Alexandre. (1931b): *Lliçons de llenguatge. Primer grau. Segona part*, Barcelona: Barcino (reed. 1968).
- Grandia, Marián (1901): *Gramàtica etimològica catalana*, Barcelona: Escola Tipogràfica y Llibreria Salesiana.
- Grandia, Marián. (1905): *Gramàtica preceptiva catalana*, Barcelona: Escola Tipogràfica y Llibreria Salesiana.
- Griera, Antoni (1931): *Gramàtica històrica del català antic*, Barcelona: Imp. de la Casa de la Caritat. Institució Patxot.
- Jordana, Cèsar August (1933): *El català i el castellà comparats*, Barcelona: Barcino (reed. 1968).
- Marvà, Jeroni (1928a): *Exercicis de gramàtica catalana*, Volum II: Morfologia. Barcelona: Barcino.
- Marvà, Jeroni (1928b): *Exercicis de gramàtica catalana*, Volum IV: Sintaxi (segona part). Barcelona: Barcino.
- Marvà, Jeroni (1932): *Curs pràctic de gramàtica catalana*, Barcelona: Barcino.
- Nonell i Mas, Jaume (1895): *Anàlisi morfològica de la llengua catalana antiga comparada ab la moderna*, Manresa: Establiment Tipogràfic de Sant Josèph.
- Nonell i Mas, Jaume (1898a): *Gramàtica de la llengua catalana*, Manresa: Est. Tip. de Sant Josep.
- Nonell i Mas, Jaume (1898b): *Estudis gramaticals sobre la llengua catalana*, Manresa: Est. Tip. de Sant Josep.
- Par, Anfós (1923): *Sintaxi catalana. Segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle, Saale: Niemeyer.
- Rovira i Virgili, Antoni (1916): *Gramàtica elemental de la llengua catalana*, Barcelona: Antoni López.
- Tallander, Antoni (1898): *Lliçons familiars de gramàtica catalana*, Barcelona: Isidro Torres Editor.
- Vallès, Emili (1916): *Lliçons de gramàtica catalana*, Barcelona: Emili Vallès.

6.2 Altres referències bibliogràfiques

- Alturo, Núria (1997): *La semàntica verbal del català: la representació dels esdeveniments*, Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- Alturo, Núria (2000): «El tractament del significat dels temps verbals en l'obra de Pompeu Fabra», dins: Ginebra, Jordi / Martínez Gili, Raül-David / Pradilla, Miquel Àngel (eds.): *La lingüística de Pompeu Fabra*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. Vol. 2, 9-19.
- Badia, Antoni M. (1962): *Gramàtica catalana*, Madrid: Gredos.
- Badia, Antoni M. (1994): *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Badia, Antoni M. (1995): «El lingüista», *Catàleg de l'exposició 'Artur Martorell. Un educador del nostre temps'*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. 84-89.
- Batlle, Mar (2000): «Pompeu Fabra i la denominació dels temps compostos en català», dins: Ginebra, Jordi / Martínez Gili, Raül-David / Pradilla, Miquel Àngel (eds.): *La lingüística de Pompeu Fabra*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. Vol. 2, 33-47.
- Bello, Andrés (1841): *Análisis ideológica de los tiempos de la conjugación castellana*, Valparaiso.
- Bello, Andrés (1847): *Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*, Santiago de Chile.
- Besse, Henri/ Porquier, Rémy (1984): *Grammaires et didactique des langues*, París: Hatier-Crédif.
- Binnick, Robert I. (1991): *Time and the Verb. A Guide to Tense and Aspect*, Oxford: Oxford University Press.
- Blasco, Eduard (1982): «Entorn dels temps verbals i els conceptes d'aspecte', 'Aktionsart' i 'estadi' en català», *Els Marges* 25, 109-114.
- Bonet, Sebastià (1991): *Els manuals gramaticals i la llengua normativa. Estudis de gramatografia catalana contemporània*, Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- Bonet, Sebastià (2000): *Les gramàtiques normatives valencianes i balears del segle XX*, València: Universitat de València.
- Brucart, Josep M./ Rigau, Gemma (1997): «Els temps verbals en espanyol i en català: sistemàtica i terminologia», *Articles de didàctica de la llengua i de la literatura* 12, 81-100.
- Buffin, Jules-Marc (1925): *Remarques sur les moyens d'expression de la durée et du temps en français*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Bull, William E. (1960): *Time, tense and the verb. A study in theoretical and applied linguistics, with particular attention to Spanish*, Los Angeles: University of California Press.

- Bybee, Joan/ Dahl, Östen (1989): «The Creation of Tense and Aspect Systems in the Languages of the World», *Studies in Language* 13/1, 51-103.
- Carbonell Ferrando, Antoni et al. (1998): *Llengua catalana i literatura* (1r Batxillerat), Barcelona: Teide.
- Comrie, Bernard (1976): *Aspect*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard. (1985): *Tense*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cuenca, M. Josep (1992): *Teories gramaticals i ensenyament de llengües*, València: Tàndem.
- Dowty, David R. (1979): *Word Meaning and Montague Grammar. The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*, Dordrecht: Reidel.
- Eberenz-Greoles, Rolf (1979): «La categoria temporal del verb català i el problema del temps en la dimensió textual», *Miscel·lània Aramon i Serra*, I. Barcelona: Curial, 169-180.
- Fabra, Pompeu (1935): *Llengua catalana*. Conferència a l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya, 2 de setembre. Ms. 2804 de la Biblioteca de Catalunya. Publicat a Solà i Marcet (1998: 194-203).
- Fabra, Pompeu (1956): *Gramàtica catalana*, Barcelona: Teide.
- Fullana, Lluís (1915): *Gramàtica elemental de la llengua valenciana*, València: Establiment tipogràfic Domènech.
- Galí, Alexandre (1935): *Introducció a la gramàtica*, Barcelona: Proa (1977).
- García Fernández, Luís (1998): *El aspecto gramatical en la conjugación*, Madrid: Arco/Libros.
- Garey, Howard B. (1957): «Verbal Aspect in French», *Language* 33, 91-110.
- Gili Gaya, Samuel (1943): *Curso superior de sintaxis española*, Barcelona: Bibliograf (8a ed. 1961).
- González-Agàpito, Josep (1995): «El pensador i divulgador», *Catàleg de l'exposició 'Artur Martorell. Un educador del nostre temps'*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 99-107.
- Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Guillaume, Gustave (1929): *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris: Champion. Reimpressió 1970.
- Holt, Jens (1943): *Études d'aspect*, Kopenhague.
- Jackendoff, Ray (1991): «Parts and Boundaries», dins: Levin, Beth / Pinker, Steven (eds.): *Lexical and Conceptual Semantics. Cognition* 41, 9-45.
- Keniston, Hayward (1936): «Verbal Aspect in Spanish», *Hispania* 19, 163-176.

- King, Larry D. (1992): *The Semantic Structure of Spanish*; Amsterdam: John Benjamins.
- Klein, Wolfgang (1994): *Time in language*. Londres: Routledge.
- Lamuela, Xavier/ Murgades, Josep (1984): *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, Barcelona: Quaderns Crema.
- Langacker, Ronald W. (1990): *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Berlín: Mouton de Gruyter.
- Marcet, Pere/ Solà, Joan (1998): *Història de la lingüística catalana (1775-1900)*. *Repertori crític*, Vic: Eumo, Universitat de Vic; Girona: Universitat de Girona.
- Marvà, Jeroni (1934): *Curs pràctic de gramàtica catalana. Grau superior*, Barcelona: Barcino.
- Meyer-Lübke, Wilhem (1890-1902): *Grammaire des langues romanes*, vol. III, *Syntaxe*, Ginebra: Slatkine Reprints i Marsella: Laffitte Reprints (1974). Original: *Grammatik der romanischen Sprachen*, Leipzig, 1890-1902.
- Miravittles, Joan (1971): *Apunts taquigràfics del Curs superior de català (1934-1935) professat per Pompeu Fabra a la Universitat Autònoma de Barcelona*, Andorra la Vella: Erosa.
- Moll, Francesc de Borja (1968): *Gramàtica catalana, referida especialment a les Illes Balears*, Palma: Raixa.
- Monés, Jordi/ Solà, Pere (eds.) (1984): *Llengua i educació en una perspectiva històrica. Actes de les 5enes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans (Vic, del 31 de març al 2 d'abril de 1982)*, Vic: Eumo.
- Pérez Saldanya, Manuel (1993): «Les categories flexives del temps i l'aspecte. Una aproximació sintàctica, semàntica i morfològica», dins: Viana, A. (ed.): *Sintaxi: teoria i perspectives*, Lleida: Pagès editors, 197-214.
- Pérez Saldanya, Manuel (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Universitat de València.
- Pérez Saldanya, Manuel (2000): «Del perfet a l'indefinit (i viceversa). El nom dels temps verbals i altres problemes terminològics relacionats amb les categories gramaticals del verb», dins: Macià Guilà, Jaume / Solà, Joan (eds.): *La terminologia lingüística en l'ensenyament secundari. Propostes pràctiques*, Barcelona: Graó, 91-119.
- Pérez Saldanya, Manuel / Mestre, Rosanna / Sanmartin, Ofèlia (1998): *Diccionari de lingüística*, Oliva (la Safor): Colomar Editors.
- Petit i Aguilar, Joan (1796 [1998]): *Gramàtica catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Edició a cura de Jordi Ginebra.
- Real Academia Española (1973): *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*, Madrid: Espasa Calpe (2a ed.: 1989).

- Reichenbach, Hans (1947): *Elements of Symbolic Logic*, Nova York i Londres: The Free Press i Collier-Macmillan Limited.
- Richards, Jack C./ Platt, John/ Platt, Heidi (1992): *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*, Londres: Longman. 2a edició. Trad. cast.: *Diccionario de lingüística aplicada y enseñanza de lenguas*, Barcelona: Ariel (1997).
- Rico, Albert/ Solà, Joan (1995): *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*, València: Universitat de València.
- Roca Pons, Josep (1971): *Introducció a l'estudi de la llengua catalana*, Barcelona: Vergara.
- Rojo, Guillermo (1974): «La temporalidad verbal en español», *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 1, 68-149.
- Rojo, Guillermo (1990): «Relaciones entre temporalidad y aspecto en el verbo español», dins: Bosque, Ignacio (ed.): *Tiempo y aspecto en español*. Madrid: Cátedra, 17-43.
- Schlieben-Lange, Brigitte (1971): *Okeztanische und katalanische Verbprobleme. Ein Beitrag zur funktionellen synchronischen Untersuchung des Verbalsystems der beiden Sprachen (Tempus und Aspekt)*, Tübingen: Niemeyer.
- Segarra, Mila (1985a): *Història de la normativa catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Segarra, Mila (1985b): *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona: Empúries.
- Solà, Joan (1977): *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*, Barcelona: Ed. 62.
- Solà, Joan/ Marcet, Pere (1998): «Bibliografia de Pompeu Fabra», dins: *Homenatge a Pompeu Fabra (1868-1948)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans, 127-225.
- Tusón, Jesús (1980): *Teorías gramaticales y análisis sintáctico*, Barcelona: Teide.
- Urrutia, Hernán/ Álvarez, Manuela (1983): *Esquema de morfosintaxis històrica del español*, Bilbao: Universidad de Deusto.
- Vendler, Zeno (1957): «Verbs and Times», *Philosophical Review* 66, 143-160. Revisat a Vendler, Zeno (1967): *Linguistics in Philosophy*, Cornell: Cornell University Press, 97-121.
- Verkuyl, Henk (1993): *A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Weinrich, Harald (1964): *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, Stuttgart: Kohlhammer. Trad. esp.: *Estructura y función de los tiempos en el lenguaje*, Madrid: Gredos (1974).